

УДК 94 (575.3)

DOI 10.24412/3005-849X-2026-3-13-18

**МАЪЛУМОТИ «ТАЪРИХИ ШОҲРУХӢ»-
И МУЛЛО НИЁЗ МУҲАММАД
ХУҚАНДӢ ОИД БА ТАРКИБИ
ЭТНИКИИ ХОНИГАРИИ ҚЌҚАНД**

**СВЕДЕНИЯ ИЗ «ТАРИХ-И ШАХРУХИ»
МУЛЛЫ НИЯЗА МУХАММАДА
ХУКАНДИ ОБ ЭТНИЧЕСКОМ
СОСТАВЕ КОКАНДСКОГО ХАНСТВА**

**INFORMATION OF “TARIKH-I
SHAHRUKHI” BY MULLA NIYAZ
MUHAMMAD KHUKANDI ABOUT THE
ETHNIC COMPOSITION OF THE
KOKAND KHANATE**

Латифзода Насиба Мирзоёқуб,
унвончуи кафедраи таърих ва динишиносии
ДДХБСТ (Хучанд, Тоҷикистон)

Латифзода Насиба Мирзояқуб,
соискатель каф. истории и религиоведения
ТГУПБП (Худжанд, Таджикистан)

Latifzoda Nasiba Mirzoyokub, an applicant
of the history and religious studies
department under the TSULBP (Khujand,
Tajikistan) **e-mail:** furkat.hamidov@mail.ru

Масъалаи таркиби этникӣ ва равандҳои таърихӣ дар хониғарии Хуқанд дар асоси маълумоти “Таърихи шоҳруҳӣ”-и Мулло Ниёз Муҳаммади Хуқандӣ (асри XIX) мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Зикр гардидааст, ки дар таърихномаи мазкур дар баробари вазъи сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарғангӣ доир ба таркиби этникии хониғарии Хуқанд маълумоти нодир мавҷуд аст. Аз ҷумла Мулло Ниёз Хуқандӣ дар бораи қирғизон, тоҷикон, қазоқон, қабилҳои қурама, юз, қирқ, қирғиз, қипчоқ, ўзбек, маҳалли сукунати онҳо маълумот додааст. Махсусан иттилои муаллифи асар дар бораи нақши тоҷикон дар ҳаёти сиёсӣ ҳарбии хониғарӣ, аз ҷумла аз ҳисоби тоҷикони қўҳистони Қаротегину Дарвоз ва Бадахшон таъсис ёфтани дастаҳои ҳарбии хониғарӣ, ҳамчунин минтақаи сукунати тоҷикон ҷолиби диққат аст.

Калидвожаҳо: Мулло Ниёз Муҳаммади Хуқандӣ; таърихи хониғарии Қўқанд дар асри XIX; “Таърихи Шоҳруҳӣ”; этноним; қирғиз; қазоқ; ўзбек; тоҷик

Этнический состав и исторические процессы в Кокандском ханстве анализируются на основе сведений из сочинения «Тарих-и Шахрухи» муллы Нияза Мухаммада Хуканди (XIX в.). Отмечается, что историческая хроника содержит редкие данные об этническом составе Кокандского ханства, а также информацию о его политическом, экономическом, социальном и культурном положении. Мулло Ниёз Хуканди в частности приводит сведения о киргизах, таджиках, казахах, племенах кураминцев, юз, кирк, кыпчаках и узбеках, а также о местах их расселения. Особый интерес представляет описание автором роли таджиков в политической и военной жизни ханства (включая формирование воинских подразделений из таджиков - выходцев из горных районов Каратегина, Дарваза и Бадахшана) и подробности, касающиеся регионов проживания таджикского населения.

Ключевые слова: Мулла Ниёз Мухаммад Хуканди; история Кокандского ханства XIX века; «Тарих-и Шахрухи»; этнонимы; киргизы; казахи; узбеки; таджики

The article analyzes the ethnic composition and historical processes of the Kokand Khanate based on information from the “Tarikh-i Shahrukhi” by Mulla Niyaz Muhammad Khukandi (19th century). It notes that this historical chronicle contains rare data on the ethnic makeup of the Kokand Khanate, as well as information regarding its political, economic, social, and cultural situation. Mullo Niyoz Khukandi provides information regarding the Kyrgyz, Tajiks, Kazakhs, and the Kurama, Yuz, Kirk, and Kipchak tribes—as well as the areas they inhabited. Of particular

interest is the author's description of the role played by Tajiks in the political and military life of the Khanate (including the formation of military units from Tajiks hailing from the mountainous regions of Karategin, Darvaz, and Badakhshan) and the details concerning the regions inhabited by the Tajik population.

Key-words: *Mullo Niyoz Muhammad Khukandi; history of the Kokand Khanate in the XIX-th century; "Tarikh-i Shahrukhs"; ethnonyms: Kyrgyz; Kazakhs; Uzbeks; Tajiks*

“Таърихи Шохрухӣ”-и Мулло Ниёз Муҳаммади Хӯқандӣ яке аз сарчашмаҳои нодири таърихии ҳавзаи таърихнигории Қӯқанд ба шумор рафта, характери энциклопедӣ дорад. Зеро дар он дар баробари вазъи сиёсӣ иқтисодӣ, иҷтимоӣ фарҳангӣ, доир ба таркиби этникии хонигарии Қӯқанд маълумоти нодир инъикос ёфтаанд. Ин маълумот имкон медиҳад, ки дар асоси ахбори “Таърихи Шохрухӣ”-и Мулло Ниёз Муҳаммади Хӯқандӣ равандроҳои этникии хонигарӣ мавриди таҳқиқи амиқ қарор гирад.

Мувофиқи маълумоти муаллифи асар Мулло Ниёз Муҳаммади Хӯқандӣ тоҷикон яке аз халқиятҳои сернуфуз дар қаламрави хонигарии Қӯқанд ба шумор рафта, дар ҳаёти сиёсӣ ҳарбӣ ва иқтисодӣ фарҳангии ин сарзамин мақоми хоса доштанд. Тавре муҳаққиқи «Тарихи Шаҳрухӣ» Т.К. Бейсембиев таъкид менамояд «таркиби этникии аҳолии хонигарии Хӯқанд ва минтақаҳои ҳамҷавор аз ҳам тафовут доштанд. Сокинони муқими Фарғона аз сартҳо, тоҷикон ва ўзбекҳо, қипчоқҳо, қирғизҳо, туркҳо, қарақалпоқҳо, ва қалмикҳо иборат буданд» [9, 78].

Инчунин, аз маълумоти асар маълум мешавад, ки қирғизҳо дар мавзёҳои Шаҳрихон, Баликчӣ ва дарёҳои Қародарё ва Норин суқунат доштанд [3, 170]. Дар вилояти Тошканд ва Қурама сокинони муқимӣ сартҳо, тоҷикон ва «андиҳо» қазоқҳо ва қурамаҳо буда, барои ифодаи мафҳумҳои «ҳамаи қазоқҳо» ва «ҳамаи андиҳо» ибораи «олтин сан алаш»-ро истифода мекарданд. Қарақалпоқҳо дар минтақаи Чиноз, қазоқҳо ва «андиҳо» дар Қазоқистони Чанубӣ мезистанд. Сокинони яке аз мулкҳои аз ҷиҳати сиёсӣ ҳарбӣ ва иқтисодӣ нуруфуз Ёротеппа бошад сартҳо ва тоҷикон, аҳолии бодиянишин юз ва қирқ буданд [3, 99].

Муҳаққиқ Т.К. Бейсембиев зикр менамояд, ки қипчоқҳо худро яке аз 92 қаблаи ўзбек медонистанд, ки аз наздикии этникии қипчоқҳои Фарғона ва сокинони муҳочир, ки бо этноними ўзбек зикр мегаштанд, далолат мекунад. Муллониёзи Хӯқандӣ дар «Таърихи Шохрухӣ» қаблаи мингро низ ба ўзбекҳо дохил мекунад. Ҳангоми инъикоси воқеаҳои солҳои 1858-1865 этноними қирғиз-қипчоқ ё қипчоқ-қирғиз борҳо ҳамчун муроди вожаҳои қипчоку қирғиз зикр шудааст.

Истифодаи этноними мазкур дар замони муттаҳидшавии ҳарбию сиёсии ду қавм зидди ҳукумати марказӣ зикр гардидааст ва шояд муттаҳидшавӣ хусусияти иттиҳоди қаблаи дошта бошад. [3, 172, 229]. Қазоқҳо дар вилояти Тошканд ва Қурама зиндагӣ мекарданд. Қаблаҳои санҷқӣ ва тама дар қалъаи Бука ҳукмфармо буд.

Раванди муҳочирати халқҳои кӯчманчӣ ба сӯи Осиёи Миёна нишон медиҳад, ки дар асри XVI ба қаламрави музофоти тоҷикинишин қавми ўзбекони шайбонӣ дохил шуда, шаҳри Бухоро ҳамчун пойтахт интиҳоб менамоянд. Дар ин давра хонигарии Бухоро ва Хива ва баъдтар дар ибтидои асри XVIII хонигарии Қӯқанд ташкил ёфта, дар онҳо намояндагони қаблаҳои ўзбек ба сари қудрат омадаанд. Аз маълумоти Мулло Ниёз Муҳаммади Хӯқандӣ маълум мешавад, ки тоҷикон бештар дар қаламрави хонигарии Бухорою Хӯқанд сокин буда, мавқеи хос доштанд.

Қариб дар тамоми ноҳияҳои хонигарии Хӯқанд тоҷикон зиндагӣ мекарданд. Дар “Таърихи шохрухӣ” доир ба аҳолии мулки Ёротеппа дар ибтидои асри XIX маълумоти

дақиқ оварда шудааст, ки тибқи он мардуми ин сарзамини тоҷикон 12 ҳазор нафарро ташкил меод [3, 49].

Аз маълумоти Мулло Ниёз Муҳаммад Хукандӣ маълум мешавад, ки тоҷикон дар ҳаёти сиёсӣ ва ҷарбии хонигари мавқеи хос доштанд. Нуфузи тоҷикон аз рӯи маълумоти “Таърихи шоҳруҳӣ” бо сабабҳои зерин зиёд шудааст: 1. Хонадони мингҳо доимо аз ҳучуми ногаҳонии қипчоқҳо метарсиданд. Онҳо асосан бо қабिलाҳои қирғиз алоқаи наздик доштаанд. Бо мақсади ҳимоя аз ҳучумҳои ногаҳонии қипчоқҳо хонҳо қувваи ҷарбии худро аз ҳисоби тоҷикони қухистон, ки онҳо бо мардуми ин минтақа робита надоштанд, ташкил намуда буданд. 2. Дар асоси маълумоти сарчашмаҳо дар аҳди Олимхон қисми асосии лашкари хонигарӣ аз ҳисоби тоҷикони қухистон ташкил ёфта, онҳоро “тала-баҳодурон” меномиданд. Хонҳои Хуканд дар бартараф намудани шӯришҳо, ки дар ҳудудҳои мухталифи хонигарӣ ба вуқӯъ мепайвастанд, бештар онҳоро истифода менамуданд. Олимхон бо мусоидати ҷонибдоронаш, ки баромадашон аз тоҷикони қухистон буд, ду дастаи ҷарбӣ таъсис кард: дастаи 3700-нафара аз ҳисоби мардуми қаротегинӣ ва дастаи 2200-нафара аз дарвозиҳо, бадахшониҳо, шугнониҳо, рушониҳо ва эрониҳо. Лашкар аз ҳисоби ҳазина бо маош, либос, аслиҳа таъмин мегардид, қисми онҳо ҳатто барои таъмини амнияти дарбори хон сафарбар шуда буданд, ки онҳоро Мулло Ниёз Муҳаммад “мирбачаҳо”, “бекбачаҳо” меномад. Хеле ҷолиби диққат аст, ки муаллифи асар нисбат ба онҳо ва дар зикри фаъолияти худ ва бобояш этноними “тоҷик”-ро истифода менамудааст [1, 26]. 3. Сабаби дигари ба мардуми қухистонӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир кардани хонҳои Хуканд дар он буд, ки роҳбарони қўшун таълиму тарбия ва таҷрибаи кофии ҷарбӣ надоштанд. Дар ин давра на фақат дар хонигарии Хуканд, балки дар қаламрави ягон хонигарии Осиёи Миёна марказҳои таълими ҷарбӣ мавҷуд набуд [7, 35].

Муҳаққиқон доир ба нақши тоҷикон дар ҳаёти хонигарӣ чунин ибрази назар намудаанд, ки дар «давраи зиддиятҳои байниҳамдигарӣ, дар деҳаҳои қухистон то Чирчиқ забони туркиро касе намефаҳмид» [2, 10]. Ҳамзамон, пажӯҳишгари таърихи мардумшиносии тоҷикон А. Валиев доир ба суқунати тоҷикон ва халқи муқимӣ будани тоҷикон чунин абрози ақида намудааст: «Дар маохизи қарнҳои XVI-XVIII рӯч ба тоҷикон маводи зиёд ва мушаххас мавҷуд аст, ки дар онҳо на танҳо макони тоҷикон, балки нави наҷоди онҳо низ тавсиф шудааст. Муҳаққиқони тоинкилобии рус ва муҳаққиқони шуравиву хориҷӣ чунин натиҷа гирифтанд, ки дар асри XVIII тоҷикон на танҳо дар аморати Бухоро ва хонигарии Хуканд, балки дар Эрон, Афғонистон низ зиндагӣ мекарданд. Тоҷикони Афғонистон дар Кобул, Ҷалолобод ва қухистон умр ба сар мебарданд [5, 18].

Ҳамзамон, «дар ноҳияҳои қухистони ҳам Бухоро ва ҳам Хуканд тоҷикон суқунат доштанд. Дар нимаи дууми асри XVIII ва нимаи якуми асри XIX дар натиҷаи тез-тез ба амал омадани ҷангҳои ғоратгарона ва феодалӣ, вазъияти ноустувори сиёсӣ ва дигар сабабҳо бисёр оилаҳои тоҷик, монанди ўзбекҳо маҷбур мешуданд, ки хонаҳои худро тарк карда, дар минтақаҳои дигар маскан гиранд. Аз ҷумла, дар ҳудуди Фарғона ва дигар водии шаҳракҳо ва деҳоти нав, бо номҳои Мастчо, Қаротегин, Дахбед ва ғайра ташкил карда мешуданд. Дар Самарқанд маҳаллаҳо бо номи Хавосӣ, Зоминӣ, Эминӣ, Хучандӣ ва амсоли инҳомавҷуд буданд» [8, 291].

Ҳамзамон, тоҷикон дар дохили қисмати марказӣ ва шарқии водии Фарғона, дар вилоятҳои қунунии Фарғона ва Намангони Ҷумҳурии Ўзбекистон, қисман дар вилоятҳои Андихон ва Тошканди Ҷумҳурии Ўзбекистон ва мавзёҳои ба ин вилоят наздик умр ба сар мебаранд [10, 124].

Дар бораи типҳои антропологии аҳолии хонигарии Хуканд маълумот дода, Муллониёзи Хуканд қайд мекунад, ки бодиянишинон «чашмтанг», ё худ қаччаши мебошанд [3, 185, 205]. «Ба ҳамин тариқ, қипчоқҳо ҳам мисли дигар қўчманчиён аз ҷиҳати намуди ҷисмонии худ аз аҳолии асосан муқимии Фарғона, ки Ниёзмухаммад ба онҳо мансуб буд, фарқ мекаранд. Ин

аз хусусияти нисбатан равшани муғулии бодиянишинони хонигарии Хўқанд дарак медиҳад. «Таърихи Шохрухӣ» дузабона аст. дар матни ёдгориҳое, ки ба забони форсии Осиёи Марказӣ навишта шудааст, микдори зиёди унсурҳои забони туркӣ ба назар мерасад (масалан, фармудан ба маънои «фиристондан») ва ғайра [4, с.79]. Далелҳои овардашудаи Мулло Ниёз Муҳаммади Хўқандӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки дар байни аҳолии муқими Фарғона маҳз дар асри XIX дузабонии туркию тоҷикӣ васеъ паҳн шудааст. Дар сарчашма дар бораи робитаҳои этнофарҳангии Фарғона бо Ҷунғория, Ҳафтшаҳри Туркистони Шарқӣ ва Шарқи Наздик маълумоти ҷолиб оварда шудаанд. Таъкид шудааст, ки Бобобек баъди муҳосираи Хўқанд (1740) аз ҷониби қалмиқҳо ба гарав гирифта шуда, дар байни онҳо дар мавзеи Қайнар, наздикии Хўқанд зиндагӣ мекард ва солҳои 1752-1753, ҳатто, дар тахти Хўқанд ҳомиён дошт [3, 30-31]. Мувофиқи маълумоти дигар, дар солҳои 1740 Фарғона зери истилоҳи ҷунғорҳо қарор дошт.

Муҳаққиқ Бейсембиев Т. К. таъкид намудааст, ки қисми асосии маълумоти муаллифи асар дар бораи робитаҳои Фарғона бо Помир ва мамолики Шарқи Наздик хеле ҷолиб буда, мутаассифона то ҳол мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст. Инчунин, рақамҳои дар боло зикршуда дар бораи таркиби этникии лашкари Қўқанд аз он далолат медиҳад, ки дар асри XIX шумораи зиёди муҳочирон аз Қўҳистон ба Фарғона омадаанд. Қўҳистониён аз фарғонагӣён бо тарзи либоспӯшӣ ва бо лаҳҷаи махсуси забони тоҷикӣ ҳарф задан фарқ мекарданд. Гумон меравад, ки аксарияти мардуми қўҳистон дар Фарғона замин надоштанд ва аз ин рӯ, мардикор буда, ба коркарди нафт ва дигар касбу ҳунар машғул буданд. Ҳамин тавр, онҳо ба ҳаёти иқтисодӣ дохил шуда, унсури ғоиданоки меҳнатии кишоварзӣ гардиданд. Бо гузашти вақт, бисёре аз онҳо муқимӣ шуданд. Хусусияти қорбурди этноними тоҷик дар асари мазкур ҷолиб буда, ба намояндагони қисмҳои низомии аз қўҳистониён ташкилкардаи Олимхон вобаста аст. Дар ду нусхаи «Таърихи Шохрухӣ» «қалимаи тоҷик ба қалимаи ғалча - «тоҷики қўҳистон» иваз карда шудааст [9, 86]. Дар асари Мулло Ниёз Муҳаммади Хўқандӣ этноними тоҷик бештар ба дастаҳои ҳарбии хонигарии Хўқанд нисбат дода шудааст.

Ҳамин тавр, дар «Таърихи Шохрухӣ» оид ба таърихи этникии хонигарии Хўқанд маводи муҳтасар, вале пураарзиши илмӣ мавҷуд аст. Дар рушди робитаҳои этникӣ бо назардошти омилҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсӣ ду тамоюлро ҷудо кардан мумкин аст. Аз як тараф, паст будани дараҷаи истехсолоти моддӣ, таносуби қувваҳои мушаххас ва этникӣ (аз ҷумла таркиби мураккаби этникӣ) душмании байни қавмҳоро дар хонигарӣ ҳамчун яке аз зухуроти муборизаи сиёсӣ ногузир мегардонд.

Аз ин муборизаи якҷояи зироаткорони тоҷику ўзбек зидди зулми иҷтимоӣ миллии вазнин, ки дўстии анъанавии онҳоро қавӣ мегардонд, чандин шўриши нимаи дуҷониби асри XIX дар ҳудудҳои Осиёи Миёна шаҳодат медиҳад. Масалан, моҳи майи соли 1875 ҳаракати ҷиддӣ дар Ўротепа рӯй дод. Ҳазорҳо тоҷикон аз пардохти андозу маҷбуриятҳои вазнин саркашӣ намуда, зидди мансабдорони дарбори хонигарӣ мубориза бурданд. Ин шўриш, ки қисми аҳолии ўзбекзабони Ўротепа низ дар он ширкат варзиданд, бераҳмона паҳш карда шуд. Доир ба шўришу ошўбҳои халқӣ Б. Ғафуров ва Н. Прохоров [6, 181]. маълумот дода, чунин қайд мекунам, ки яке аз саркардагони шўриши Ўротепа Тўхтамишбек аз таъкибот фирор карда, бо гурўҳии начандон калони шўришгарон, сарҳади хонигарии Хўқандро убур кард. Дар деҳаи Андорак бошад, тоҷикони аз сарҳад убур кардари ўзбекҳои Хўқанд дастгирӣ мекарданд. Теъдод ва қувваи шўришиён ҳар рӯз бештару бештар мешуд. Вассали ҳукумати подшоҳӣ - хони Хўқанд Худойёр дере нагузашта даст ба паҳши шўриш зад. Бо ҳамин мақсад, ў дар моҳи июни соли 1875 бо қувваи чандин қарат аз шўришгарон зиёд ба онҳо ҳамла оварда, торумор намуд. Тоҷикони Хўқанд дар навбати ҳеш шўришери, ки аз сўйи

кишоварзони ўзбек худи ҳамон сол дар Хўқанд сар зада буд ва ба он Мулло Исҳоқ, ки бо номи Пўлодхон маъруфият дошт ва Абдурахмони Офтобачӣ раҳбарӣ мекарданд, дастгирӣ намуданд. Тамоми тоҷикони гирду атрофи шаҳри Хучанд аз ин шӯришҳо дастгирӣ намуда дар чараёни он ғайбона ширкат варзиданд. Шӯришиён пас омадани аскарони рус ақибнишинӣ карданд. Шӯриши дар Хўқанд сар зада боиси он шуд, ки заҳматкашон ва кишоварзони минтақаҳои Ҳисор, Қаротегин, Кўлоб, Дарвоз низ ба шӯриш алайҳи зулму истибдоди боёну ашроф бархезанд. Шӯриши соли 1877 дар бекигарии Дарвоз рух дода, хеле тулонӣ буд. Ин шӯриш пас аз як сол, яъне соли 1878 танҳо баъд аз даҳлати амири Бухоро ва қатли бераҳмонаи шӯришгарон паҳш карда шуд.

Ҳамин тариқ, маводди «Таърихи Шохруҳӣ» - и Муллониёзи Хўқандӣ, робитаҳои зич ва гуногунсоҳаи байни халқҳои Шарқи Наздик, Осиёи Миёна, Қазоқистон ва Туркистони Шарқӣ аҳаммияти калон дорад. Маълумотҳои муаллифи асар махсусан дар омӯзиши вазъи мулкҳои тоҷикнишини Осиёи Миёна, аз қабилҳои Хучанд, Ўротеппа, Ҳисор, Қаротегин, Кўлобу Дарвоз хеле муҳим мебошад. Аз ахбори Мулло Ниёз Муҳаммади Хўқандӣ маълум мешавад, ки тоҷикон дар ҳаёти сиёсӣ ва ҳарбии хонигарӣ нақши муҳим доштанд. Баъзеи онҳо, (Рачабқушбегӣ ва бобои муаллифи асар) ҳатто то ба мақоми баланди давлатӣ расида буданд. Маълумоти мухтасар, вале арзишманди «Таърихи Шохруҳӣ» - и Муллониёзи Хўқандӣ нишон медиҳад, ки ҳайъати этникии мухталифи ин минтақа бо робитаҳои таърихӣ ба ҳам пайваست гардида, бо вучуди зиддияти ҳамдигарӣ, саҳми худро дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ гузоштаанд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Абдукаримов Ҷ. Маълумоти “Мунтахаб ут-таворих” доир ба воқеаҳои сиёсии нимаи аввали асри XIX ва баъзе ашхоси маъруфи хонигарии Хўқанд/ Ҷ. Абдукаримов//Ахбори ДДХБСТ (Силсилаи илмҳои гуманитарӣ).– Хучанд, 2017.– № 3 (72).– С. 25-33
2. Бартольд, В. В. Таджики. Исторический очерк / Таджикистан: Сборник статей с картой. Под редакцией члена общества Н. Л. Корженевского. Общество для изучения Таджикистана и иранских народностей за его пределами/ В.Бартольд. – Ташкент, 1925. – С. 93-112.
3. Бейсембиев, Т.К. “Тарих-и Шохруҳи”- как исторический источник/ Т.К. Бейсембиев.– Алма-Ата, 1987.– 200 с.
4. Бейсембиев, Т.К. Ферганские номады в Кокандском ханстве и их историография/ Т.К. Бейсембиев.– Алма-Ата, 1989.– 180 с.
5. Валиев, А. Этнографические сведения XVI - XVIII вв./ А.Валиев //Ахбори Академияи улуми Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯъбаи улуми иҷтимоӣ.- 1981.-3(105).- С. 18.
6. Гафуров Б., Прохоров, Н. Тоҷикон ва талошҳои таърихӣ онҳо барои озодиӣ ватан. (Очеркҳо аз таърихи тоҷикон ва Тоҷикистон)/Б. Гафуров, Н. Прохоров. – Душанбе: Адиб, 2012. - 256 с.
7. Иванов П.П. Очерки по истории Средней Азии/ Иванов П.П.- Москва,1958.- 234 с.
8. История таджикского народа. Том IV. Позднее Средневековье и Новое время. (XVI в. – 1917 г.). / Под общей редакцией академика Р.М. Масова. – Душанбе, 2010. – 1123 с.
9. Ниёз Муҳаммад Хўқанди. Ибратул-хавокин (“Таърихи Шахруҳи”)/ Наирга тайёрловчи, кириш, табдил ва изоҳлар муаллифи Ш.Воҳидов / Ниёз Муҳаммад Хўқанди. – Тошкент, 2015. – 370 с.
- 10.Турсунов, Б.Р. История Кокандского ханства (образование и расцвет ханства). Книга I / Б.Р. Турсунов. – Худжанд: Нури маърифат, 2021. – 352 с.

REFERENCES:

1. Abdukarimov J. Information from "Muntakhab ut-Tawarikh" regarding political events of the first half of the 19th century and certain prominent figures of the Kokand Khanate / J. Abdukarimov // *Bulletin of TSULBP (Humanities Series)*. – Khujand, 2017. – No. 3 (72). – PP. 25-33.
2. Bartold, V. V. *The Tajiks: A Historical Outline*. — *Tajikistan: A Collection of Articles with a Map*. Edited by Society member N. L. Korzhenevsky. Society for the Study of Tajikistan and Iranian Peoples Beyond Its Borders / V. Bartold. – Tashkent, 1925. – PP. 93–112.
3. Beisembiev, T. K. "Tārīkh-i Shāhrukhi" as a Historical Source / T. K. Beisembiev. – Alma-Ata, 1987. – 200 pp.
4. Beisembiev, T. K. *Fergana Nomads in the Kokand Khanate and Their Historiography* / T. K. Beisembiev. – Alma-Ata, 1989. – 180 pp.
5. Valiev, A. *Ethnographic Accounts from the 16th–18th Centuries* / A. Valiev // *Akhbori Akademii ulumi Jumhurii Tojikiston. Shu'bai ulumi ijtimoi [Bulletin of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan. Social Sciences Division]*. – 1981. – 3(105). – PP. 18.
6. Gafurov B., Prokhorov N. *The Tajiks and Their Historical Struggles for the Freedom of the Homeland. (Essays on the History of the Tajiks and Tajikistan)*. / B. Gafurov, N. Prokhorov. – Dushanbe, "Adib", 2012. – 256 pp.
7. Ivanov P.P. *Essays on the History of Central Asia* / Ivanov P.P. – Moscow, 1958. – 234 pp.
8. *History of the Tajik People. Volume IV. Late Middle Ages and the Modern Era (16th Century – 1917)* / General Editor: Academician R.M. Masov. – Dushanbe, 2010. – 1123 pp.
9. Niyoz Mukhammad Khukandi. "Ibratul-khavokin" ("Ta'rikhi Shakhrukhi") / Prepared for publication; introduction, transliteration, and annotations by Sh. Vokhidov / Niyoz Mukhammad Khukandi. – Tashkent, 2015. – 370 pp.
10. Tursunov, B.R. *History of the Kokand Khanate (Formation and Flourishing of the Khanate). Book I* / B.R. Tursunov. – Khujand: Nuri Ma'rifat, 2021. – 352 pp.